
DEJAVNIKI LITERARNE KANONIZACIJE V SREDNJEŠOLSKIH BERILIH – NA PRIMERU PREŠERNA

Prešeren, nesporno prvo ime slovenskega literarnega kanona, se je v devetnajstem stoletju najprej uveljavil kot pesnik klasik, po osvojitvi domačega parnasa pa je vedno bolj (še zlasti po drugi svetovni vojni) postajal tudi slovenski nacionalni mit. Drugačen je bil njegov status v srednješolskih berilih, kjer je bil sicer večkrat tudi prvi avtor, vendar se je njegov kanonični položaj spreminjal, saj je na izbor avtorjev in njihovih leposlovnih besedil poleg testa časa vplivalo več dejavnikov, od osebnosti sestavljavcev beril, vpliva literarne zgodovine, kritike in didaktike pa do sprememb državnega teritorija ter družbenopolitičnih in družbenoekonomskih sprememb.

Ključne besede: Prešeren, srednješolsko berilo, literarni kanon, kanonizacija, kanonizacijski dejavniki

Prešeren in literarni kanon

Splošno znano dejstvo je, da France Prešeren že dolgo časa ni več samo nesporni prvak slovenskega parnasa, pač pa je vedno bolj tudi osrednji nacionalni mit. Ta njegov kanonični status pa se pomembno razlikuje od položaja, ki ga zavzemata Prešeren in njegova poezija v srednješolskih berilih. Po številu besedilnih enot je Prešeren prvi avtor že v Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva*, vendar si najvišji položaj deli z Lovrom Tomanom, danes čisto pozabljenim pesnikom, ki je po drugi svetovni vojni prenehal obstajati kot potencialni srednješolski avtor. V sestavu Miklošič 1865¹ je Prešeren sicer prvi pesnik, vendar je po številu

¹ Z izrazom sestav beril poimenujem celoto beril, ki so se uporabljala na nižji oz. na višji stopnji srednje šole od leta 1850 do leta 2010. Sestav beril vključuje različno število zvezkov, od enega (npr. Macun 1850) do petih (Pertot 1980). Poimenujem ga po primku edinega ali vodilnega sestavljavca in letnici izida edinega ali zadnjega zvezka (npr. Krakar 2003).

besedilnih enot šele na četrtem mestu, saj je v tem sestavu poezija izrazito podrejena poučni prozi.²

Obe dejstvi opozarjata, da kanonski položaj Prešerna nasploh (pri tem mislim na njegov položaj v vseh drugih javnih manifestacijah slovenske kulture: od razglasitve za klasičnega pesnika v prvih desetletjih po smrti preko postavitve ljubljanskega spomenika in izida spominskega albuma ob stoletnici rojstva do statusa nacionalnega pesniškega prvaka po drugi svetovni vojni in še zlasti po osamosvojitvi), ki ga določata zlasti estetska vrednost³ in domoljubna zavest njegove poezije, ni nujno istoveten z njegovo vlogo v slovenskih srednješolskih berilih.

Na vključitev avtorjev in njihovih leposlovnih besedil namreč vpliva več različnih dejavnikov, od izbornih meril in literarnih afinitet posameznih sestavljalcev do družbenopolitičnih in ideoloških pričakovanj in zahtev določenega zgodovinskega obdobja.⁴ Podobno velja za šolski izbor Prešernovih pesmi, ki se razlikuje od izbora njegovih pesmi v slovenskih pesniških antologijah in tudi od izbora kvalificiranih mladih bralcev, npr. najuspešnejših slovenskih maturantov.

Značilnosti literarnega kanona

Čprav so se v slovenski strokovni publicistiki s problematiko slovenskega srednješolskega kanona že na prehodu iz 19. v 20. stoletje ukvarjali Viktor Bežek, Fran Ilešič in Karel Ozvald, pa na Slovenskem širše teoretične razlage dejavnikov in postopkov literarne kanonizacije, kar je ena od produktivnejših dejavnosti sodobne literarne vede,⁵ zasledimo šele v najnovejšem času, v znanstvenih razpravah Marka Juvana in Marijana Dovića.⁶ Juvan leta 1990 v študiji *Imaginarij Kersta v slovenski literaturi* navaja, da je v literarni vedi uveljavil pojem kanona nemški literarni zgodovinar Ernst Robert Curtius, in sicer v svoji razpravi o klasiki, »kjer opisuje sezname zglednih piscev in vrst v filologiji, šolstvu, Cerkvi in pravu od obdobja aleksandrijskega helenizma do novega veka; skupna lastnost grajenja vseh tipov kanona – šolskega, cerkvenega, pravnega, nacionalnega – je, da ta služi zagotavljanju določene tradicije«. Juvan ob sklicevanju na Walterja

² Pred Prešernom so po številu enot Ivan Navratil, Matija Vrtovec in Janez Trdina.

³ »V kanon se lahko prebiješ le z estetsko močjo, ki jo v prvi vrsti sestavlja posebna zmes: obvladanje figurativnega jezika, izvirnost, spoznavna moč, vednost, bujno izražanje« (Bloom 2003: 31).

⁴ Lahko bi rekli, da Prešeren kot kanonski avtor nasploh ustreza toposu elizija, Prešeren kot šolski avtor pa toposu parnasa (Juvan 1994: 287).

⁵ »Četudi relativno mlad, je v zadnjih desetletjih koncept literarnega kanona prerasel v enega osrednjih teoretičnih konceptov sodobne literarne vede. Narašča namreč zanimanje za pravo naravo mehanizmov, ki odločajo, katero delo se bo ohranilo v zavesti mnogih generacij, za način uveljavljanja kanoničnih tekstov znotraj posamezne kulturne skupnosti, za merila, s katerimi se presoja vrednost tekstov, in ideologije, ki so vpletene v tok literarne komunikacije ...« (Dović 2003: 18).

⁶ Juvan se s to znanstveno problematiko pojavlja v javnosti (tudi aplikativno, npr. ob *Krstu pri Savici* kot ključnem besedilu, z analizo slovenskih kanonizacijskih procesov ali ob slovenski parodiji) že v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja, Dović pa (predvsem teoretično) v prvem desetletju tega stoletja.

Hauga poudarja, da je literarni kanon v primerjavi z drugimi šibak – »le njegovo jedro sestavljajo dela, ki jih ni mogoče odmisлити, obdaja pa ga široko in nestabilno, spremenljivo obrobje vsakršnih leposlovnih umotvorov; zunaj šole je namreč moč in zavezujočnost kanona odvisna le od tega, kako močno se recepcijske skupine, ki določena dela iz omejitev minljivih in spremenljivih kriterijev rinejo v ‘nadčasovni’ klasični Parnas, s temi besedili identificirajo in legitimirajo« (n. d.: 121, 122).

Dović leta 2003 v članku *Sodobni pogledi na literarni kanon in njegovo družbeno vlogo* predstavlja štiri pristope k tovrstni problematiki: analizo družbenoekonomskih okoliščin kanonizacije (John Guillory, *Cultural Capital*), reaktualizacijo esteticističnih pogledov na literarno vrednost (Harold Bloom, *The Western Canon*), radikalno relativizacijo vrednosti umetnostnih del (Barbara Herrnstein Smith, *Contingencies of Value*) in empirično raziskovanje vrednotenja literature (Siegfried J. Schmidt, *Grundriß der Empirischen Literaturwissenschaft*) (n. d.: 18, 19).

Pomembno je razločevanje med pojmom kanon in klasika, saj »bi lahko rekli, da pojem klasike implicira imanentno superiornost klasičnih del, medtem ko je pojem kanona bolj nevtralen, saj označuje le, da je neko delo na neki ‘listi’; ne govori pa o njegovi (umetniški) superiornosti«. Pojem kanon »zajema še sociološko plat: vlogo institucij in izobraževalnega sistema«⁷ (n. d.: 21). To razločevanje lahko ponazorimo s šolsko usodo Jovana Vesela - Koseskega, čigar besedila po uničujoči Stritarjevi kritiki v šestdesetih letih 19. stoletja gotovo niso več mogla predstavljati vzorne, posnemanja vredne poezije, vendar se je kot nacionalno pomemben avtor ne samo obdržal v osrednjih berilih vse do šestdesetih let 20. stoletja, pač pa se je po večdesetletni prekinitvi ponovno pojavil v 21. stoletju.

Dović tudi opozarja na problematično veljavnost »testa časa« kot »nega osrednjih izrazov, s katerimi so v preteklosti opisovali proces kanonizacije«, češ da naj bi bil čas »pravični razsodnik, ki slabo odstrani oziroma postavi v zgodovinski mrtvi kot«. Tudi v slovenskem prostoru so primeri avtorjev, ki jim je uspelo »priti iz ‘mrtvega kota’ literarnega zgodovinopisja« (Dović navaja Vladimirja Bartola, Antona Podbevška in Franceta Balantiča), zato lahko trdimo, da »odpornost proti času, permanenca, ni nekaj naravnega, da bi se vzpostavilo kar samo; v resnici je posledica delovanja družbenih institucij« (n. d.: 24). Zato je za našo raziskavo nujna analiza delovalnih vlog literarnega sistema, kot jih leta 2004 isti avtor predstavlja v monografiji *Sistemske in empirične obravnave literature*. Gre za Scmidtov očrt empirične literarne znanosti, ki tudi v zvezi s

⁷ Prim. še: »Literarna sociologija, recepcijska estetika in poetika kulture v svoje registre uvrščajo kanon, ki v nasprotju s klasiko ne pove nič določnega o sami ‘notranjosti’ del, vključenih vanj« (Juvan 1997: 199).

preučevanjem literarnega kanona⁸ opredeljuje literarne delovalne vloge kot proizvajanje, posredovanje, sprejemanje in obdelovanje.⁹

Kanonizacija Prešerna nasploh

Nekaterim prepričanjem, da je pravi začetek Prešernove kanonizacije šele Stritarjev esej ob ponatisu *Poezija* leta 1866 (»Stritar je torej najprej opravil rehabilitacijo Prešerna, saj je to sploh prvo vidnejše priznanje zanj v slovenski literarni kritiki, hkrati pa tudi njena prva javna opredelitev za avtonomnost poezije« (Paternu 1989: 13)), se je zoperstavil že Juvan (1994: 310):

Kljub temu da se je že Levstiku Stritarjev esej zdel epohalen, ni tako zelo prelomen v pojmovanjih Prešernove poezije, kot se še vedno misli. Prešerna so kljub reduciranemu razumevanju visoko cenili že dosti prej, vsaj od noviškega ponatisa *Krsta pri Savici* dalje (1843), po njegovi smrti so že pisali o njegovem »genijalnem duhu«, v skladu z romantično duhovnozgodovinsko strukturo ga je interpretiral že V. Rizzi, katerega kritičski esej je prevedla tudi *Slovenija* l. 1949. Poleg tega je bil F. Prešeren *de facto*¹⁰ kanoniziran tako, da je sredi 19. stoletja postal poleg Vodnika, Koseskega in folklornega standarda eden od vodnikov, oblikovalcev vzornih pesniških gramatik in slovarjev za t. i. drugorazredno pesništvo (pri B. Potočniku, F. Svetličiču, A. Umeku, A. Žaklju, L. Tomanu, F. Cegnarju, G. Kreku idr.).

Če smo natančni, se je Prešeren v svojih lastnih pesniških delih kanoniziral kar sam: v *Glosi* z enačenjem s Homerjem, Ovidom, Dantajem, Camōsem, Cervantesom, Petrarko in Tassom, v *Novi pisariji* z enačenjem s Shakespearom, v sonetu *Sanjalo se mi je ...* z enačenjem s Petrarko, v *Krstu pri Savici* z mitološko postavitvijo na položaj vojaškega in političnega vodje slovenskega naroda, v *Sonetnem vencu* s prisvojitvijo vloge božanskega Orfeja, v *Zdravljici* s prisvojitvijo vloge glasnika slovenstva, slovanstva in človeštva nasploh, v *Orglarju* s prisvojitvijo vloge božjega glasnika in v *Zabavljivih napisih* s samopostavitvijo na mesto Boga: »Naj zmisli, kogar bi puščice te zadele, / da na visoki vrh lete iz neba strele!«¹¹

⁸ »Na splošno je mogoče reči, da predstavlja Schmidtova teorija samosvoj odziv na splošnejši trend v literarni vedi, prenašanje težišča z raziskovanja avtorjev in njihovih del na raziskave literarnega trga in institucij, na historične načine sprejemanja literature, gradnjo in funkcije literarnega kanona in podobno ...« (Dovič 2004: 43).

⁹ Tudi Juvan v svoji monografiji *Domači Parnas v narekovajih: parodija in slovenska književnost* leta 1997 omenja Schmidtove delovalne vloge v zvezi s procesi in institucijami kanoniziranja, vendar jih prevaja z izrazi proizvodnja (ustvarjanje), razpečevanje (posredovanje, tiskanje, zalaganje), sprejemanje (branje, poslušanje, gledanje) in poznejša obdelava besedil (kritika, filologija, poetika, literarno zgodovinopisje, polemike, založbe itd.) (n. d.: 208).

¹⁰ Podčrtal M. J.

¹¹ Prešernov kanonični položaj lepo ilustrira naslednje razmišljanje: »Dragocena se mi zdi tale ugotovitev marksističnega kritičstva: v močnem pisanju je vedno neki konflikt, notranje nasprotje, protislovje med predmetom in zgradbo. Z marksisti pa se razhajam glede izvora tega konflikta. Vse od Pindarja do danes se pisec, ki si prizadeva za kanoničnost, sicer lahko bori na strani enega izmed družbenih razredov – kakor Pindar na strani aristokratov –, toda v osnovi gre vsakemu ambicioznemu piscu le zase. Svoj razred bo pogosto izdal ali zanemaril, da bo lahko pospeševal lastne koristi, te pa so popolnoma osredotočene na izoblikovanje lastne enkratnosti« (Bloom 2003: 30; podčrtal Z. B.).

Vloga šolskih beril pri oblikovanju literarnega kanona

Po Hans-Ulrichu Gumbrechtu se kanonska dela v berilih ne pojavljajo le kot vzorci opismenjevanja, pač pa tudi kot vzgojno sredstvo, takšna vloga leposlovnih besedil v šolskem sistemu pa se nenehno reproducira (Juvan 1994: 283):

Še potem, ko je z razsvetljenstvom kanon začel izgubljeni apriorno aksiomatično veljavnost in je tudi s šolskega berila odpadala vloga neposredne eksemplaričnosti, so šolski klasiki ostajali »kaskaderji splošne pedagogike«, ob katerih so obravnavali učitelji poleg literarnih (kaj je lepo, kaj je dober stil, kako se jasno izražati, kaj je ep) še razne vzgojne vsebine (kaj je dobro, plemenito, kako izkazati narodno zavest itn.). Kanon, tudi nacionalni, je bil torej prvina izobraževanja in socializacije, v kateri se opismenjevanje tesno prežema z moralno, versko in narodno vzgojo.

Ta ugotovitev v precejšnji meri velja tudi za slovenska srednješolska berila, vsaj za tista iz druge polovice 19. stoletja in delno tudi iz prve polovice 20. stoletja,¹² glede na obojestranski odnos med pričakovani oblasti in leposlovjem v šolah pa seveda pomeni, da so tudi berila pomagala vzdrževati nacionalni kanon. Še bolj jasno pa je izražena težiščna vloga šolskih beril pri naknadni obdelavi besedil in s tem pri njihovi kanonizaciji v Dovičevem članku (2003: 24):

»Kanonizirajoče« delovanje vseh institucij se v končni fazi najmočneje odrazi v izobraževalnem sistemu in njegovih programih. Mnogi teoretiki podcenjujejo vlogo izobraževalnega sistema pri razširjanju kanoničnih tekstov: v resnici bi brez šole »test časa« preživel le malokateri avtor. Pravi smisel literarnega pouka je že od aleksandrijske filologije sem urediti normirano prakso pravilnega branja in pisanja (ne toliko razširjanje vrednot, ki naj bi jih posredovali kanonični pisci).¹³ Vprašanje je celo, iz česa je sploh mogoče izvajati kanon, če ne ravno iz šolskih učnih načrtov, posebno srednje- in visokošolskih.

Manjši pomen pripisuje vplivu šolskega sistema Clemens Ruthner, ki med dejavniki kanonizacije poleg sprejemanja omenja tudi obdelovanje besedil, pri čemer na prvo mesto postavlja odziv literarne kritike, na drugo mesto akademske študije, šele na tretjem mestu pa so uvrstitve v literarne zgodovine, na bralne sezname, v berila in v učne načrte (2003: 24).

Več argumentov potrjuje Dovičevo opredelitev najmočnejšega dejavnika literarne kanonizacije, saj imata tako literarna kritika kot literarna zgodovina zelo omejen krog specializiranih bralcev, medtem ko še zlasti v sedanjem času srednješolska berila potencialno uporablja skoraj celotna generacija mladostnikov.¹⁴ Po drugi

¹² Takoj po drugi svetovni vojni se na Slovenskem opismenjevanje prežema predvsem z narodno in družbeno vzgojo.

¹³ Na tej točki se Dovičevo mnenje o vlogi kanonskih besedil pomembno loči od Gumbrechtovega oz. Juvanovega.

¹⁴ Tudi literarnozgodovinski pregledi, namenjeni gimnazijski rabi (npr. *Pregled slovenske književnosti* Janka Kosa), se zaradi didaktičnih usmeritev k dejavnemu delu z leposlovnim besedilom,

strani je izbor avtorjev v literarnih zgodovinah bistveno širši, saj imajo lahko le-te bistveno večji obseg,¹⁵ poleg tega pa ne vključujejo leposlovnih besedil. Srednješolska berila pa nasprotno imajo leposlovna besedila (tudi iz svetovne književnosti), dodane literarnovedne vsebine in didaktični instrumentarij. Ker tudi število razpoložljivih ur za pouk književnosti omejuje obseg beril, je kanonizacijsko sito v tem primeru dosti bolj gosto. Lahko bi celo rekli, da slovenski književnik, ki ni vključen v srednješolska berila, v splošni zavesti ne more delovati kot nacionalno pomemben avtor. Tudi v določenem obdobju široko brani, popularni avtorji brez uvrstitve v berila ne morejo imeti statusa kanonskega avtorja.¹⁶

Kanonizacijski dejavniki v slovenskih srednješolskih berilih od 1850 do 2010

Analiza srednješolskih beril od leta 1850 do leta 2010 je nakazala, da imajo največji vpliv na izbor avtorjev, na število njihovih leposlovnih besedil in na njihov izbor kar sami sestavljavci, bodisi da gre za posamično bodisi za skupinsko pripravo beril.¹⁷ Seveda so se sestavljavci praviloma ozirali na pričakovanja in zahteve šolskih oblasti, vendar so bili do druge svetovne vojne relativno svobodni pri izbiri avtorjev in besedil,¹⁸ pa tudi po osvoboditvi so bili skoraj do osamosvojitve predpisani samo obvezni avtorji.¹⁹ Zato so lahko prišle do izraza tudi osebne preference sestavljavcev. Da pa je tudi v najnovjšem času izbor avtorjev in besedil lahko v veliki meri odvisen od sestavljavcev in ne le od komisije, ki je sestavila učni načrt, dokazuje antološki sestav Krakar 2003, ki ima bistveno več avtorjev in besedil, kot jih je predvideval učni načrt iz leta 1998.²⁰

literarnovednih vsebin v samih berilih in poplave priročnikov za ustni del maturitetnega izpita iz slovenščine v sodobnem času vedno manj uporabljajo.

¹⁵ Glaserjeva literarna zgodovina ima npr. štiri zvezke, *Zgodovina slovenskega slovstva* Slovenske matice sedem zvezkov, literarna zgodovina Pogačnika in Zdravca pa osem zvezkov.

¹⁶ Kot primer navajam Toneta Svetino, čigar partizanska epopeja *Ukana* je bila v sedemdesetih letih 20. stoletja zelo popularno čtivo, v berila pa je bila sprejeta samo trikrat: v osrednji sestav Bohanec 1975 in v tržaška zamejska sestava Bratuž 1982 in 1994.

¹⁷ Do prve svetovne vojne so vsi sestavi plod dela posameznikov (delno je izjema sestav Sket 1913), med obema vojnoma pa so kolektivna dela sestavi Grafenauer 1930, Bajec 1935 in 1939 ter Gaspari 1940 (samo en avtor je pripravil osrednja sestava Wester 1922 in Brinar 1923 ter zamejska sestava Budal 1928 in Kacin 1930). Po drugi svetovni vojni je berila praviloma pripravljalo več avtorjev, izjema pa so osrednji sestavi Gregorač 1979 in 1980 ter Fatur 1990 (za italijansko narodnostno skupnost), zamejski sestavi Budal 1946, Čekuta 1947, Inzko 1974 in Zablatnik 1976 ter izseljenski sestav Ceferin 1984.

¹⁸ Do prve svetovne vojne uradni učni načrti v nemščini niso natančneje opredeljevali slovenske književnosti, jugoslovanski učni načrt iz leta 1936, po katerem se je ravnal samo sestav Bajec 1939, pa je predpisoval samo obvezne slovenske in srbsko-hrvaške avtorje (ni pa vključeval svetovne književnosti).

¹⁹ Šele v obdobju prenove po usmerjenem izobraževanju so bila poleg avtorjev predpisana tudi obvezna besedila. Seveda mora biti predmet posebne raziskave vprašanje, ali je predpisovanje obveznih besedil v učnem načrtu sploh smiselno in ali ni bolj smotno prepustiti njihovo izbiro kar sestavljavcem beril. Da je ta dilema aktualna, dokazuje povečevanje deleža izbirnosti v novih učnih načrtih za gimnazije iz leta 2008.

²⁰ Sestava Kos 2003 in Lah 2010 veljata za vezani tip beril, v katera so v glavnem vključena besedila po učnem načrtu, sestav Krakar 2003 pa ima veliko besedil iz prostoizbirnega dela učnega načrta.

Drugi ključni kanonizacijski dejavniki v berilih so spoznanja in vrednotenjska merila literarne kritike, literarne zgodovine in didaktike književnosti. V tem primeru gre za posredni vpliv, ko posamezni sestavljalci pod vplivom teh treh podzvrsti literarne vede oblikujejo ali spreminjajo svoj izbor,²¹ ali za neposredni vpliv, ko so posamezni sestavljalci sami literarni kritiki oz. literarni zgodovinarji (npr. Anton Janežič, Ivan Grafenauer, Vinko Beličič, Martin Jevnikar, Janko Kos, Boris Paternu in Franc Zadavec) ali didaktiki književnosti (npr. Janko Bezjak ali Boža Krakar Vogel). Vrednotenjska merila literarne kritike so domnevno bolj avtonomna, saj so sestavljalci literarnih zgodovin, še zlasti če jih izdajajo od državnih finančnih sredstev odvisne založbe, bolj odvisni od pričakovanj in zahtev aktualne oblasti.

Poseben vpliv na izbor slovenskih avtorjev in besedil imajo tudi besedila iz tujih književnosti, in sicer iz dveh razlogov: po eni strani je zaradi omejenega obsega beril ob večjem številu besedil iz svetovne ali jugoslovanske književnosti manj prostora za slovenska besedila, zato je kanonizacijsko sito gostejše, po drugi strani pa zgledna besedila iz tujih književnosti, ki so bodisi estetsko dovršena bodisi recepcijsko ustrezna, vplivajo tudi na drugačen, strožji in bolj pretehtan izbor besedil iz slovenske književnosti.

Drugače kot v Združenih državah Amerike, kjer gre za več kot dvestoletno kontinuiteto državne ureditve in družbenopolitičnega oz. družbenoekonomskega sistema, zato ne moremo govoriti o pomembnejšem vplivu družbenogeografskih in drugih družbenih sprememb na oblikovanje šolskega literarnega kanona, je v našem prostoru, kjer so se v poldrugem stoletju po marčni revoluciji bistveno spreminjale državne ureditve ter zamenjevali družbenopolitični in družbenoekonomski sistemi. Postopno oblikovanje slovenske državnosti, nesamostojnost slovenskega naroda in njegova razbitost na posamezne dežele do leta 1918, ključne spremembe po prvi in drugi svetovni vojni ter osamosvojitve leta 1991 so nedvomno vplivali tudi na izbor avtorjev in leposlovnih besedil v srednješolskih berilih, isto pa velja za družbene spremembe, za prehode iz avstrijske in jugoslovanske monarhije v republiko, iz predvojnega večstrankarskega sistema v enostrankarskega in ponovno v demokratični parlamentarizem, iz kapitalizma v samoupravni socializem in po osamosvojitvi nazaj v kapitalistični sistem zasebne lastnine, prostega trga in svobodne konkurence.

Seveda je izjemno težko presoditi, kateri od ključnih kanonizacijskih dejavnikov je bil najpomembnejši v posameznem srednješolskem sestavu (nikakor ne smemo zanemariti testa časa, ki je ob vseh naštetih vplivih vendarle pomemben preizkus umetniške vrednosti leposlovnega besedila), saj se posamezni dejavniki tudi prepletajo, vendar bom skušal opozoriti vsaj na nekaj najizrazitejših primerov, ki so dovolj značilen kazalec vpliva posameznega dejavnika.

²¹ V ta okvir seveda sodijo pedagoške izkušnje, ki so zelo pomemben dejavnik še zlasti tedaj, ko gre za izbor recepcijsko ustreznih leposlovnih besedil.

Vpliv sestavljalcev beril

Osebnе preference sestavljalcev beril lahko razberemo že pri konkurenčnih berilih v drugi polovici 19. stoletja, in sicer glede na pomembne razlike med Bleiweisovimi berili za nižjo stopnjo in Miklošičevimi berili za višjo stopnjo na eni strani ter med Janežičevimi berili za nižjo in višjo stopnjo na drugi strani.²² Vsi trije sestavljalci so bili lojalni državljani habsburške monarhije, ideološko popolnoma v okvirih staroslovenskega gesla »Vse za vero, dom, cesarja!«, vendar sta Bleiweis in Miklošič dajala prednost poučni prozi, medtem ko je bil Janežič bistveno bolj naklonjen leposlovju, kar je seveda povezano tudi z njegovim uredniškim delom. Za ponazoritev navajam prvih deset avtorjev po številu enot:

BLEIWEIS 1855 (NS)		JANEŽIČ 1867 (NS)		MIKLOŠIČ 1865 (VS)		JANEŽIČ 1868 (VS)	
M. Vrtovec	14	A. Umek	13	J. Navratil	20	F. Cegnar	14
J. Navratil	10	A. M. Slomšek	10	M. Vrtovec	20	F. Prešeren	12
A. M. Slomšek	8	F. Erjavec	9	J. Trdina	10	F. Levstik	10
M. Valjavec	8	M. Vilhar	9	F. Prešeren	8	M. Vilhar	10
J. Bleiweis	7	M. Vrtovec	8	V. Vodnik	7	A. Umek	9
J. Kosmač	7	F. Cegnar	6	J. Rozman	6	F. Svetličič	8
N. Dolinar	6	J. Jurčič	6	F. Levstik	5	J. Vesel	8
F. Jeriša	6	J. Navratil	6	M. Valjavec	5	V. Vodnik	7
L. Svetec	6	M. Valjavec	6	J. Bilec	4	A. Žakelj	7
J. Vesel	6	J. Bilec	4	F. Metelko	4	A. Oliban	5

Iz preglednice je razvidno, da dajeta tako Bleiweis kot Miklošič izrazit poudarek poučni prozi, pri čemer je Miklošič naklonjen tudi klasični poeziji. Janežič je še zlasti na višji stopnji v ospredje postavil slovensko poezijo, pa tudi na nižji stopnji se njegove preference razlikujejo od Bleiweisovih, saj ima med prvimi desetimi avtorji več pesnikov, poleg poučne pa vključuje tudi leposlovno prozo.

Značilen primer je tudi medvojni sestav Moder 1942, ki sta ga pripravila Janko Moder in Anton Vodnik. V skladu z ideološko orientacijo izdajatelja, tj. Mohorjeve družbe v Ljubljani, je za *Slovensko berilo* značilno, da je tako po izboru avtorjev kot po izboru leposlovnih besedil izrazito usmerjeno v katoliško poučnost, po deležu besedil z religiozno motiviko pa se berilo uvršča na vsebinsko raven beril pred letom 1900. Med prvimi dvajsetimi avtorji po številu enot je kar tretjina takih, ki so bili kasneje dokončno izločeni iz srednješolskega kanona, očitno po osebnih preferencah sestavljalcev pa so na prvih mestih izbora vsi štirje osrednji predstavniki slovenske moderne (Murn, Župančič, Cankar in Kette) ter Jenko in Prešeren, torej dotedanji vrh slovenske lirike in leposlovne proze. Tako jasne

²² Tedanja nižja stopnja gimnazije glede na starost šolarjev ustreza današnji višji, tj. predmetni stopnji osnovne šole, višja stopnja gimnazije pa današnji srednji šoli.

opredelitve trdega jedra šolskega kanona ne najdemo niti v berilih med obema vojnoma niti v sočasnih sestavih Grafenauer 1942 in Bajec 1943.

Poudarjeno osebni pristop pri izbiri avtorjev in besedil lahko zasledimo še v partizanskem sestavu Smolej 1945, kjer je v nasprotju s pričakovanji poudarek na klasičnih avtorjih in ne na aktualističnih besedilih odpora, v povojnih sestavih Merhar 1951 in Kos 1965 (v prvem je zaradi osebne afinitete sestavljavca izjemno obsežen sklop ljudskega slovstva, v drugem je ljudsko slovstvo v celoti izpadlo, predvsem po osebni vrednotenjskem pristopu Dušana Pirjevca pa je dan izjemen poudarek slovenski moderni, zlasti Ketteju, Murnu, Cankarju in Župančiču) ter v sestavu Fatur 1990 (za srednje šole z italijanskim učnim jezikom), kjer je izrazito favorizirana poezija Srečka Kosovela.

Vpliv literarne kritike in literarne zgodovine

Značilen primer vpliva literarne kritike na kanonizacijo leposlovnega ustvarjalca je šolska usoda Jovana Vesela - Koseskega. Koseski je v Macunovem *Cvetju slovenskiga pesništva* po številu enot na tretjem mestu, v sestavu Bleiweis 1855 na desetem mestu,²³ v sestavih Janežiča za višje srednje šole (1861, 1868 in 1870) pa na sedmem mestu.²⁴ Po literarnokritični zavrnitvi poezije Koseskega in njegovih posnemovalcev v šestdesetih letih 19. stoletja se poezija Jovana Vesela ne uvršča več na prvih dvajset mest, za nekaj časa pa Koseski sploh izgine kot šolski avtor. Še dosti slabše se je godilo danes čisto pozabljeni pisateljici Pavlini Pajk, roj. Doljak, sodobnici slovenskih realistov Ivana Tavčarja, Janka Kersnika in Antona Aškercarja. Pajkova se je pod močnim vplivom nemške družinske povesti lotila žanra ženskega romana, za katerega »v nacionalnem žanrskem sistemu ni bilo predvidenega mesta« (Hladnik 2001: 128).²⁵ Kot šolska avtorica se je pojavila v sestavu Sket 1893V (in po inerciji še v skoraj istovetnem sestavu Sket 1914), po

²³ Že v sestavu Janežič 1867 za nižje srednje šole Koseski ni več uvrščen med prvih dvajset avtorjev, saj se sestavljavcu očitno njegova poezija ni zdela primerna za to stopnjo, bodisi iz vsebinskih razlogov bodisi zaradi svoje recepcijske zahtevnosti.

²⁴ V sestavu Miklošič 1865 Koseski po številu enot ni uvrščen med prvih dvajset avtorjev, saj je sestavljavec sprejel le eno njegovo izvirno pesem (*Zima*), ob njej pa še tri prevode (odlomek iz Schillerjeve drame *Devica Orleanska*, Schillerjevo pesnitev *Ibikovi žerjavi* in odlomek iz Homerjeve *Iliade*). Po Miklošiču je Prešeren »doslej najslavnejši pevec slovenski«, ki je daleč prekosil Vodnika, o Koseskem, ki mu sestavljavec očitno ni bil naklonjen, pa suhoparno zapiše tole: »Janez Vesel, iz Kosez blizo Ljubljane, je počel že za Vodnikove dobe slovenske pesmi zlagati; živo se je pa poprijel tega še le po tem, ko so počele izhajati (l. 1843) 'Novice', ki so razglasile veliko njegovih pesmi, nekoliko izvirnih, največ pa takih, ki jih je poslovenil po Schillerjevih; Ilijado itd.« (Miklošič 1865: 72, 73). V literarnozgodovinski pregled v četrtem zvezku Miklošič ni sprejel nobene pesmi Koseskega.

²⁵ »Modelno in nacionalno strateško vlogo je namreč imel jurčičevski roman z moško glavno osebo, mladim izobražencem kmečkega porekla, ki si prizadeva skozi poroko s premožno meščanko popraviti in utrditi svoj socialni status. Zgodbeni vzorec Pajkove, ki je glavno vlogo namenila revni mladi guvernantni, ki se giblje v meščanskih in plemiških krogih in se na koncu srečno poroči, je bil za moško presojo reči neuporaben in moteč.«

uničujoči literarni kritiki slovenskih naturalističnih piscev ob koncu stoletja²⁶ pa ni bila nikoli več sprejeta v srednješolska berila.

Po drugi strani pa lahko najdemo tudi primere, ki dokazujejo relativno neodvisnost sestavljavcev srednješolskih beril od sočasne literarne kritike. Prve oz. edine pesniške zbirke Simona Jenka, Josipa Stritarja in Simona Gregorčiča so naletele na ostro obsodbo tistega dela slovenske literarne kritike, ki je bil tesno povezan z moralnimi stališči slovenske katoliške cerkve (Jenkovo zbirko pesmi je obsodil Luka Svetec, Stritarjevo Anton Jeglič,²⁷ Gregorčičevo pa Janko Pajk in Anton Mahnič),²⁸ razloga za zavrnitev pa sta bila predvsem ljubezenska tematika in motivi svetobolja (Paternu 1989). Čeprav je bilo šolstvo vse do konca prve svetovne vojne tesno povezano s cerkvenimi oblastmi,²⁹ se vsi trije pesniki pojavljajo v vseh petih srednješolskih sestavih od leta 1893 do leta 1914 med prvimi dvajsetimi avtorji po številu enot.³⁰

Miran Hladnik v svojem članku *Ne, na parnas pa že ne!* razkriva tudi kanonizacijske mehanizme slovenske literarne zgodovine, pri čemer trdi, da so »o slavi ali pozabi avtorjev pogosto odločali čisto neliterarni kriteriji« (Hladnik 2001: 115):³¹

Če literarna zgodovina noče biti le komentirana biografija vsega, kar literarnega izide, mora med teksti izbirati ali pa jih obravnavati v skupinah. Slovenska literarna zgodovina se je odločala za prvo možnost, ker je izhajala iz prepričanja o reprezentativnem pomenu velikih avtorjev za narod. Da bi upravičila svoj izbor in ga napravila kar najbolj prepričljivega, je ironizirala konkurenčna literarna podjetja in je zato ob Valentinu Vodniku morala izreči besede diskvalifikacije na račun Marka Pohlina, ob Prešernu je bilo treba pokazati na nesprejemljivost Koseskega, Jerneja Kopitarja itd.

²⁶ »Najbolj se jim je moralo zameriti, ker je leta 1896 v obdobju urednikovanja Viktorja Bežka njihovo programsko besedilo, Govekarjev roman *V krvi*, izhajal v prestižnem *Ljubljanskem zvonu* skupaj z njenim romanom *Dušne borbe*. Še preden sta se vzporedni romaneskni nadaljevanki iztekli, je Fran Govekar v istem časopisu v kratki oceni sesul Pavline Pajkove povest *Planinska idila*, ki je izšla leto poprej pri Matici slovenski« (n. d.: 127).

²⁷ Tedaj še bogoslovec, kasneje pa knezoškof ljubljanski, ki je leta 1900 velel pokupiti in uničiti prvo izdajo Cankarjeve *Erotike* in čez deset let napisal prvi slovenski spolni priročnik *Pouk ženinom in nevestam za srečen zakon*.

²⁸ Teolog Mahnič je v razpravi *Dvanajst večerov* leta 1884 v *Slovencu* najprej pohvalil nekatere Gregorčičeve pesmi (npr. *Soči* in *Oljki*), v dodatku k razpravi pa je v zadnjih sedmih nadaljevanjih problematiziral nekatere osrednje Gregorčičeve bivanjske pesmi (npr. *Človeka nikar!*).

²⁹ Po marčni revoluciji leta 1848 se je začel pripravljati konkordat med monarhijo in katoliško cerkvijo in cerkveni moralizem se je še okrepil: »Nadzor nad vzgojo in književno dejavnostjo se je po tem zborovanju zaostрил v šolah in v javnosti, katoliška presoja literature je postala strogo pedagoška, vrednost leposlovnih del se je merila samo po njihovem učinku na moralo mladine« (Paternu 1989: 6).

³⁰ Jenko je v sestavih Sket 1893V in 1914 na osmem mestu, Gregorčič je v sestavih Sket 1893N in Brinar 1912 na tretjem mestu, Stritar pa je celo v sestavih Sket 1893V in 1913 ter Brinar 1912 na prvem mestu.

³¹ Hladnik v članku primerja literarnozgodovinske usode Jožefa Žemlje in Franceta Prešerna, Ferda Kočvarja in Frana Levstika, Antona Kodra in Josipa Jurčiča ter Pavline Pajk in Frana Govekarja.

Literarnozgodovinska hierarhizacija slovenskih književnikov je gotovo vplivala na prevrednotenje osrednjih avtorjev na začetku 20. stoletja (bistven premik v prid klasičnih avtorjev izkazuje primerjava prvih desetih književnikov po številu enot v sestavu Sket 1893N s sestavoma Brinar 1912 in Sket 1913), sicer pa lahko trdimo, da tudi v tem primeru srednješolska berila večkrat ravnajo drugače kot sočasne literarne zgodovine.

Po eni strani so literarne zgodovine manj selektivne, saj so od Marnovega *Jezičnika* dalje tudi popisi stanja, berila, predvsem tista z manjšim obsegom, pa so strogo selektivna in bolj podvržena političnim oz. ideološkim posegom aktualnih oblasti. To velja še zlasti v obdobju po drugi svetovni vojni, ko so bili sestavljavci beril v Sloveniji bolj »pravoverni« kot v času avstro-ogrske monarhije po letu 1900 in kot v času med obema vojnama.³² Konkretno: v povojni *Zgodovini slovenskega slovstva* Jožeta Pogačnika in Franca Zadravca³³ je npr. v sedmem zvezku Vladimir Bartol vsaj omenjen, France Balantič pa ima celo svoj članek; v osrednjih berilih se Balantič pojavi šele v sestavu Kos 1990, Bartol pa v sestavu Kos 1994. V osmem zvezku imata poseben članek tako Boris Pahor kot Alojz Rebula, Pahor pa izgine kot šolski avtor v sestavih Gregorač 1979, Bohanec 1980, Gregorač 1980, Fatur 1984, Kos 1990 in Kos 1994.³⁴

Bolj razviden je vpliv literarne zgodovine tedaj, ko je sam sestavljavec beril literarni zgodovinar. V sestavu Grafenauer 1930 imajo v skladu s tradicionalnim favoriziranjem poezije v primerjavi s prozo izjemno veliko besedilnih enot slovenski klasični pesniki (Levstik, Župančič, Prešeren, Stritar, Gregorčič, Jenko, Vodnik, Aškerc in Murn) in tudi taki, ki kasneje niso ostali kanonski avtorji (npr. Anton Medved), vodilni prozaisti druge polovice 19. stoletja (Jurčič, Kersnik in Tavčar) pa se niso uvrstili med prvih dvajset avtorjev.³⁵ Podobno je v sestavih Kos 1965 in Bohanec 1975, kjer je literarnozgodovinski pristop razviden predvsem pri Kosovi *Svetovni književnosti I–II*, ki je bolj priročnik za študente primerjalne književnosti kot recepcijsko ustrezno srednješolsko berilo, v Bohančevih berilih, kjer so sestavljavci prav tako večinoma literarni zgodovinarji, pa se kaže ta vpliv predvsem po dodanih strokovnih besedilih.³⁶

³² V času po drugi svetovni vojni si je nemogoče zamisliti alternativna berila, kot jih je v šestdesetih letih 19. stoletja ob uradnih Bleiweisovih in Miklošičevih sestavljajal Anton Janežič. Lahko bi celo rekli, da velja aksiom, da bliže ko je šolska oblast (premiki v smeri Dunaj–Beograd–Ljubljana), manj svobode in manj odstopanja od uradnih meril za primerne šolske avtorje dopušča sestavljavcem.

³³ Leta 1972 sta izšla Zadravčev sedmi del v dveh zvezkih in Pogačnikov osmi del.

³⁴ Izjema je Vitomil Zupan, ki se je pojavil že v sestavu Bajec 1945, vendar ga v sedmem zvezku ZSS, ki vključuje tudi drugo svetovno vojno, sploh ni, v osmem zvezku ZSS pa je samo bežno omenjen (v berilih se ponovno pojavi s sestavom Kos 1990).

³⁵ Tudi Cankar je prišel na štirinajsto mesto samo zaradi objavljenih pesmi.

³⁶ Čeprav to nima neposredne zveze s kanonizacijskimi vplivi literarne zgodovine, pa je še zlasti v sestavu Kos 1965 zelo pomanjkljiv didaktični instrumentarij, saj razen stvarnih opomb ni drugih dodatkov za dejavno delo z leposlovnim besedilom.

Vpliv didaktike književnosti

Najbolj očiten primer neposrednega vpliva didaktike književnosti na šolsko kanonizacijo zasledimo pri že omenjenem Viktorju Bežku, ki je leta 1894 v *Ljubljanskem zvonu* ocenil sestav Sket 1893 za nižje srednje šole. Bežek v dveh analitičnih člankih jasno postavi temeljno merilo za uvrstitev leposlovnih besedil v srednješolska berila (umetniško kakovostni vsebina in oblika), imenuje vzorne, klasične avtorje in njihove paraliterarne epigone ter poudari zahtevo po oblikovanju domačega kanona. Ob tem razčleni slabe in dobre primere pesniških besedil in kot pomembno izborno merilo postavi tudi bralčev odziv. Spodnja preglednica razkriva, da sta se po letu 1900 oba sestava za to srednješolsko stopnjo (tako sestav Sket 1913, ki ga je pripravil Josip Wester, kot še zlasti sestav Brinar 1912 za meščanske šole) pri izbiri avtorjev in besedil ravnala po Bežkovih priporočilih:

SKET 1893 (NS)	ŠT. ENOT	BRINAR 1912 (NS)	ŠT. ENOT	SKET 1913 (NS)	ŠT. ENOT
A. M. Slomšek	24	J. Stritar	32	J. Stritar	32
M. Vilhar	20	A. Aškerc	26	A. Aškerc	29
S. Gregorčič	18	S. Gregorčič	24	F. Erjavec	19
F. Erjavec	17	F. Erjavec	13	S. Gregorčič	17
F. Levstik	16	J. Jurčič	12	J. Trdina	14
I. Tomšič	15	J. Ogrinec	10	J. Sket	12
F. Metelko	13	A. M. Slomšek	8	A. Funtek	11
L. Pesjak	13	O. Župančič	8	F. Levstik	11
A. Umek	13	D. Kette	7	A. Medved	11
F. Cegnar	11	A. Medved	7	O. Župančič	11

Iz preglednice je razvidno, da sta položaja klasičnih avtorjev Gregorčiča in Erjavca ostala nespremenjena, pri Sketu vodilna avtorja Slomška in Vilharja pa sta v obeh predvojnih sestavih izpodrinila umetniško neprimerno močnejša in za začetek 20. stoletja sodobnejša pesnika Stritar in Aškerc. Še zlasti opazno je prevrednotenje v sestavu Brinar 1912, kjer so marginalne posnemovalce Prešerna in avtorje recepcijsko nepriljubljenih poučnih besedil nadomestili s kakovostno poezijo in prozo klasik Jurčič ter pomembna pesnika moderne Župančič in Kette.

Še tesnejša povezava med spoznanji in usmeritvami didaktike književnosti ter srednješolskimi berili je razvidna v sestavu Krakar 2003, katerega pripravo je vodila Boža Krakar Vogel, profesorica za didaktiko književnosti na ljubljanski Filozofski fakulteti. Še zlasti avtorji in besedila, ki so dodani iz prostoizbirnega dela učnega načrta, razodevajo skrben izbor, ki upošteva tako vrednostna merila sodobne literarne zgodovine kot tudi recepcijsko ustreznost posameznih leposlovnih besedil oz. njihovih odlomkov.

Posredni vpliv didaktike književnosti se odraža pri tistih sestavljavcih, ki so izbirali recepcijsko ustrezne avtorje in besedila glede na lastne pedagoške izkušnje v srednji šoli. Ta vpliv se najprej razodeva v drugi polovici 19. stoletja, in sicer glede na pomembne razlike med sestavoma Bleiweis 1855 in Miklošič 1865 na eni strani ter sestavi Antona Janežiča za nižje in višje gimnazije na drugi strani. Bleiweis in Miklošič, ki nista imela neposrednih izkušenj s poučevanjem slovenske književnosti na srednji šoli, sta pripravila recepcijsko dokaj problematičen izbor, Janežič, ki je imel pred sestavljanjem beril že bogate pedagoške izkušnje, pa je imel bolj izdelan občutek za recepcijsko ustrezna leposlovna besedila.³⁷ Večletno praktično delo posamičnih ali skupinskih sestavljavcev beril v srednji šoli se odraža tudi pri premišljeni izbiri umetniško kakovostnih in recepcijsko privlačnih besedil v berilih prve polovice 20. stoletja, in sicer v osrednjih sestavih Wester 1922, Brinar 1923 in Bajec 1935 ter v zamejskih sestavih Budal 1928, Beličič 1947 in Blažina 1949.

Vpliv vključevanja tujih književnosti

Več kot četrtno besedil iz tujih književnosti imajo sestavi Macun 1850, Bleiweis 1855, Janežič 1867, Miklošič 1865,³⁸ Bohanec 1975 in 1980, Gregorač 1980 in Fatur 1984, več kot 35 odstotkov pa sestavi Kos 1965, Kos 1990 in 1994, Kos 2003, Krakar 2003 in Lah 2010. Še zlasti v sestavih, v katerih delež tuje književnosti presega tretjino vseh besedil, poleg drugih dejavnikov tudi to pomembno vpliva na strožji izbor slovenskih avtorjev in s tem na izločevanje nekaterih iz trdega kanonskega jedra.³⁹

Kanonski vpliv besedil iz tujih književnosti se kaže tudi v umetniško in recepcijsko boljšem izboru slovenskih leposlovnih besedil. Značilen primer je sestav Bajec 1935, v katerem je objavljenih precej klasičnih del iz svetovne mladinske književnosti, pod njihovim vplivom pa so izbrana tudi slovenska besedila, ki so pogosto na umetniško in recepcijsko višji ravni kot v sestavu Wester 1922. Trditev podpiram s preglednico prvih dvajsetih avtorjev po številu enot:

³⁷ Seveda velja ta trditev predvsem zato, ker daje Janežič v svojih berilih v nasprotju s konkurentoma, ki favorizirata poučno prozo, poudarek poeziji in vedno bolj tudi leposlovni prozi, so pa, kot smo že pokazali, tudi pri Janežiču nekatera umetniško in recepcijsko problematična pesniška besedila.

³⁸ Pri Bleiweisu, Janežiču in Miklošiču gre pretežno za prevedeno poučno prozo.

³⁹ Izjema je sestav Krakar 2003, ki predstavlja antološki tip beril, pač pa trditev velja za sestav Kos 1965, v katerem kljub antološkemu tipu sploh ni slovenske ljudske književnosti in je tudi izbor avtorjev in besedil do obdobja moderne izjemno restriktiven.

WESTER 1922 (NIŽJA SREDNJA ŠOLA)				BAJEC 1935 (NIŽJA SREDNJA ŠOLA)			
A. Aškerc	30	R. Murnik	9	O. Župančič	29	J. Murn	8
J. Stritar	21	I. Cankar	8	J. Stritar	15	I. Pregelj	8
J. Trdina	20	F. S. Finžgar	8	S. Gregorčič	14	J. Jurčič	7
O. Župančič	18	J. Gruden	8	I. Cankar	13	F. Levstik	6
S. Gregorčič	17	C. Golar	7	F. S. Finžgar	11	I. Tavčar	6
A. Medved	17	M. Valjavec	7	F. Prešeren	11	V. Vodnik	6
J. Jurčič	12	J. Wester	7	D. Kette	10	F. Erjavec	5
F. Erjavec	11	V. Jeraj	6	J. Trdina	10	S. Jenko	5
A. Funtek	9	F. Levstik	6	A. Aškerc	9	F. Milčinski	5
S. Jenko	9	F. Prešeren	6	C. Golar	8	A. M. Slomšek	5

Opazna razlika je že na prvem mestu, saj je Župančič ne samo sodobnejši pesnik od Aškercarja, pač pa so na tej stopnji njegove pesmi tudi recepcijsko bolj primerne. V primerjavi z Westrovimi berili sta bistveno više uvrščena Cankar in Finžgar, pomembnejšo vlogo pa so v Bajčevih berilih dobili še Kette, Murn, Pregelj in Milčinski, ki pri Westru niso uvrščeni med prvih dvajset avtorjev.

Tisti sestavi, v katerih ni bilo kakovostnih besedil iz svetovne književnosti, so si lažje privoščili zelo konservativen izbor slovenskih avtorjev, med katerimi so nekateri tudi čisto neklasični in uvrščeni zgolj iz ideoloških razlogov. Značilen primer je koroški zamejski sestav za višjo stopnjo Zablatnik 1976. V preglednici je primerjava izbranih avtorjev s sočasnim osrednjim sestavom Bohanec 1975:

BOHANEC 1975 (SREDNJA ŠOLA)				ZABLATNIK 1976 (VIŠJA SREDNJA ŠOLA)			
F. Prešeren	26	P. Trubar	11	F. Prešeren	33	V. Vodnik	8
S. Kosovel	24	V. Vodnik	11	F. Levstik	24	I. Cankar	7
O. Župančič	22	E. Kocbek	10	S. Gregorčič	22	S. Kosovel	7
J. Murn	20	A. Aškerc	9	J. Stritar	19	F. Erjavec	6
I. Cankar	18	A. T. Linhart	9	S. Jenko	16	C. Golar	6
A. Gradnik	17	M. Bor	9	A. Aškerc	13	A. Gradnik	6
S. Jenko	15	B. Vodušek	9	O. Župančič	13	J. Jurčič	6
S. Gregorčič	12	K. Kovič	8	J. Murn	12	F. S. Finžgar	5
D. Kette	12	I. Minatti	8	D. Kette	9	M. Hartman	5
F. Levstik	11	J. Udovič	8	A. Medved	8	M. Majar	5

V Bohančevih berilih je skoraj polovica književnikov iz literarnih obdobij po slovenski moderni, v Zablatnikovih berilih pa so taki le trije. Bistvena razlika je v uvrstitvi Cankarja in Kosovela, pa tudi Župančič in Murn imata v osrednjih berilih dosti večjo težo. V zamejskem sestavu je najbolj problematično relativno

visoko mesto Antona Medveda, ki so ga kot pomembnejšega slovenskega pesnika izločila že Bajčeva berila pred drugo svetovno vojno, seveda pa sta tudi uvrstitvi Milke Hartman in Matije Majarja med prvih dvajset avtorjev zgolj rezultat lokalno obarvanega pristopa k izbiri avtorjev in besedil.

Sprememba državne ureditve

Največji prelom v slovenski zgodovini 20. stoletja nedomno pomenita razpad Avstro-Ogrske z vključitvijo Slovencev v Državo SHS in Kraljevino SHS leta 1918 ter osamosvojitve Slovenije leta 1991.⁴⁰ Za ponazoritev možnih vplivov spremembe državne ureditve na položaj osrednjih imen slovenskega šolskega kanona navajam prvih dvajset avtorjev po številu enot v sestavih Sket 1913 in Wester 1922 (za nižjo srednjo šolo) ter v sestavih Sket 1914 in Grafenauer 1930 (za višjo srednjo šolo):

SKET 1913 (NS)		WESTER 1922 (NS)		SKET 1914 (VS)		GRAFENAUER 1930 (VS)	
J. Stritar	32	A. Aškerc	30	F. Prešeren	25	F. Levstik	48
A. Aškerc	29	J. Stritar	21	J. Stritar	22	O. Župančič	46
F. Erjavec	19	J. Trdina	20	A. Aškerc	18	F. Prešeren	43
S. Gregorčič	17	O. Župančič	18	F. Levstik	18	J. Stritar	33
J. Trdina	14	S. Gregorčič	17	S. Gregorčič	13	S. Gregorčič	31
J. Sket	12	A. Medved	17	A. M. Slomšek	12	A. Medved	29
A. Funtek	11	J. Jurčič	12	V. Vodnik	12	S. Jenko	25
F. Levstik	11	F. Erjavec	11	S. Jenko	9	V. Vodnik	24
A. Medved	11	A. Funtek	9	F. Svetličič	9	A. Aškerc	23
O. Župančič	11	S. Jenko	9	O. Župančič	9	J. Murn	20
F. Metelko	8	R. Murnik	9	U. Jarnik	6	P. Trubar	14
J. Starè	8	I. Cankar	8	B. Potočnik	6	D. Kette	10
M. Valjavec	8	F. S. Finžgar	8	J. Bleiweis	5	C. Golar	8
J. Jurčič	7	J. Gruden	8	F. Cegnar	5	I. Cankar	7
J. Pagliaruzzi	7	C. Golar	7	J. Japelj	5	A. Gradnik	7
S. Jenko	6	M. Valjavec	7	M. Kastelic	5	M. Valjavec	7
A. Umek	6	J. Wester	7	A. Žakelj	5	J. Cimperman	6
J. Bilec	5	V. Jeraj	6	P. Dajnko	4	P. Dajnko	6
E. Gangl	5	F. Levstik	6	A. Funtek	4	F. S. Finžgar	6
C. Golar	5	F. Prešeren	6	F. Hubad	4	M. Vilhar	6

⁴⁰ Zaradi istočasne spremembe družbenopolitičnega in družbenoekonomskega sistema obravnavam morebitne kanonizacijske spremembe v srednješolskih berilih pri naslednjem kanonizacijskem dejavniku.

Največ nam pove primerjava sestavov za nižjo stopnjo, saj gre v obeh primerih za istega sestavljavca,⁴¹ zato lahko izključimo vpliv osebnih preferenc avtorja berila. Kljub temu da je do temeljnega preobrata v trdem kanonskem jedru prišlo že s sestavom Sket 1913, tudi pri sestavu Wester 1922 lahko zapazimo nekaj pomembnejših premikov: opazno je nazadovanje Frana Erjavca in Frana Levstika ter izginotje Frana Metelka, Josipa Pagliaruzzija in Antona Umka - Okiškega. Pomembna sta vzpon Simona Jenka, Josipa Jurčiča in Otona Župančiča ter pojavitev Ivana Cankarja in Frana S. Finžgarja. Na čisto osebne preference in relativno konservativnost sestava⁴² kaže vzpon pesnika Antona Medveda, ki že v sestavu Bajec 1935 ni več kanonski avtor.

Manj povedna je primerjava sestavov za višjo stopnjo, saj gre za različne avtorje, kljub temu pa lahko ugotovimo, da je kljub spremembi državne ureditve med sestavoma Sket 1914 in Grafenauer 1930 večja kontinuiteta kot med sestavoma Sket 1893N in Sket 1913 ali med sestavoma Wester 1922 in Bajec 1935. Na to kaže že dejstvo, da je na prvih desetih mestih skupnih kar osem avtorjev,⁴³ poleg tega pa oba sestava izražata precej odklonilen odnos do klasične proze 19. stoletja, saj v nobenem ni med prvimi dvajsetimi avtorji osrednjih pripovednikov slovenskega romantičnega realizma oz. realizma in naturalizma (Jurčiča, Kersnika in Tavčarja). Grafenauer sicer vključuje vse štiri osrednje predstavnike slovenske moderne, vendar sta predvsem Kette in Cankar v primerjavi s klasičnimi pesniki 19. stoletja zelo skromno zastopana.⁴⁴

Sprememba družbenopolitičnega in družbenoekonomskega sistema

Prva velika prelomnica je osvoboditev po drugi svetovni vojni, ko je predvojno kraljevino z večstrankarskim sistemom zamenjala republika z enopartijskim sistemom, kapitalistično gospodarstvo pa poskus socialističnega planskega gospodarstva. Predvojno povezanost Jugoslavije z državami zahodne in srednje Evrope je vsaj do Titovega spora s Stalinom nadomestila ideološka odvisnost od Sovjetske zveze. V preglednici navajam najprej prvih dvajset avtorjev v sestavih Bajec 1939 in Boršnik 1947 (za nižjo srednjo šolo), za tem pa še v sestavih Grafenauer 1930 in Boršnik 1949 (za višjo srednjo šolo):

⁴¹ Jakob Sket zaradi bolezni in starosti ni imel pomembnejše vloge pri nastajanju beril tik pred prvo svetovno vojno.

⁴² Kette in Murn, ki sta pomembna avtorja že v sestavu za meščanske šole Brinar 1912, sploh nista prišla med prvih dvajset avtorjev.

⁴³ Pri Grafenauerju sta izpadla Slomšek in Svetličič, na novo pa ima Medveda in Murna.

⁴⁴ Na precejšnjo konservativnost sestava kaže tudi uvrstitev Valjavca, Cimpermana, Dajnka in Vilharja med prvih dvajset avtorjev, podobno kot v sestavu Wester 1922 pa izstopa visoko mesto Antona Medveda.

BAJEC 1939 (NIŽJA SREDNJA ŠOLA)			BORŠNIK 1947 (NIŽJA SREDNJA ŠOLA)				
O. Župančič	30	J. Jurčič	7	O. Župančič	27	V. Vodnik	7
I. Cankar	17	F. Levstik	7	F. Prešeren	11	J. Jurčič	6
F. S. Finžgar	16	I. Pregelj	7	I. Cankar	10	F. Levstik	6
S. Gregorčič	16	I. Tavčar	7	S. Gregorčič	8	S. Kosovel	5
J. Stritar	16	V. Vodnik	7	L. Kuhar	8	F. K. Meško	5
A. Aškerc	15	F. Erjavec	6	A. Aškerc	7	F. Milčinski	5
F. Prešeren	11	S. Jenko	6	I. Gruden	7	J. Murn	5
J. Murn	8	M. Valjavec	6	S. Jenko	7	T. Seliškar	5
J. Trdina	8	D. Kette	5	J. Stritar	7	K. Destovnik	4
C. Golar	7	F. Milčinski	5	I. Tavčar	7	F. S. Finžgar	4

Svoj izjemni položaj je ohranil Župančič, ki se je znal spretno politično prilagajati tako predvojnim kot povojnim jugoslovanskim oblastem,⁴⁵ poleg njega pa sta zadržala mesti na lestvici še klasika Gregorčič in Aškerc, ki imata tak vsebinski razpon pesmi, da sta primerna za vse politične režime. Druga značilnost je bistveno zmanjšanje števila besedil pri prvih petih avtorjih po Župančiču,⁴⁶ zaradi česar je Prešeren ob istem številu besedilnih enot prišel s sedmega na drugo mesto. Najbolj opazni spremembi sta premestitev Frana S. Finžgarja s tretjega na dvajseto mesto in izpad Ivana Preglja z liste najpomembnejših književnikov. To spremembo bi težko povezovali z negativnim odnosom novih oblasti do katoliških duhovnikov oz. do religiozne tematike, saj so med prvimi dvajsetimi avtorji poleg Finžgarja ostali Gregorčič, Aškerc in Vodnik, glede na sestav Bajec 1939 pa je celo na novo uvrščen duhovnik Fran K. Meško. V sestavu Boršnik 1947 je opazen premik v smeri književnosti socialnega ekspresionizma in realizma: Lovro Kuhar in Igo Gruden sta celo v prvem delu preglednice, Srečko Kosovel in Tone Seliškar pa v drugem delu.

⁴⁵ Po nasilni smrti jugoslovanskega kralja Aleksandra, ki je leta 1929 uvedel šestojanuarsko diktaturo in preganjal komuniste, je prispeval napis na žari s slovensko prstjo, po osvoboditvi pa se je znal pokloniti osvoboditeljem oz. poveljniku jugoslovanske vojske in sekretarju komunistične partije maršalu Titu.

⁴⁶ To zmanjšanje je verjetno povezano z dejstvom, da ima sestav Boršnik 1947 za četrtno več slovenskih avtorjev (predvsem gre za aktualistične vsebine, povezane z drugo svetovno vojno) kot sestav Bajec 1939.

GRAFENAUER 1930 (VIŠJA SREDNJA ŠOLA)			BORŠNIK 1949 (VIŠJA SREDNJA ŠOLA)				
F. Levstik	48	P. Trubar	14	A. Aškerc	27	M. Bor	12
O. Župančič	46	D. Kette	10	O. Župančič	26	K. Destovnik	11
F. Prešeren	43	C. Golar	8	F. Prešeren	22	P. Trubar	10
J. Stritar	33	I. Cankar	7	S. Kosovel	21	L. Kuhar	9
S. Gregorčič	31	A. Gradnik	7	S. Gregorčič	20	I. Tavčar	9
A. Medved	29	M. Valjavec	7	I. Cankar	17	I. Gruden	7
S. Jenko	25	J. Cimperman	6	F. Levstik	17	J. Stritar	7
V. Vodnik	24	P. Dajnko	6	S. Jenko	16	J. Jurčič	6
A. Aškerc	23	F. S. Finžgar	6	D. Kette	16	M. Klopčič	6
J. Murn	20	M. Vilhar	6	J. Murn	14	T. Seliškar	6

Tudi v tem primeru sta obdržala svoji uvrstitvi Župančič in Gregorčič,⁴⁷ ki se jima je pridružil še Prešeren, sicer pa je v sestavu Boršnik 1949 prišlo do pomembnega prevrednotenja, saj je skoraj pol novih najpomembnejših avtorjev. Pričakovano je, da so z liste izpadli manj pomembni književniki, kot so Medved, Golar, Valjavec, Cimperman, Dajnko in Vilhar, preseneča pa izpad Valentina Vodnika in Alojza Gradnika.⁴⁸ V berilih Boršnikove se z izjemo pri Cankarju, ki je dobil bistveno večjo težo, ni spremenil odnos do slovenske moderne, pač pa je prišlo do rehabilitacije klasičnih prozaistov iz druge polovice 19. stoletja (na listo sta vključena Tavčar in Jurčič).⁴⁹ Opazen je tudi prodor Srečka Kosovela,⁵⁰ sicer pa so podobno kot v berilih za nižjo stopnjo novi avtorji predvsem pripadniki socialnega ekspresionizma in realizma (Kuhar, Gruden, Klopčič in Seliškar) in književnosti med drugo svetovno vojno (Bor in Destovnik). Da je bil kljub aktualističnim poudarkom v izbiri leposlovnih besedil povojni izbor avtorjev v berilih Boršnikove skrbno pretehtan in da gre za resnično pomembne književnike, dokazuje dejstvo, da so v preglednici samo taki književniki, ki so ostali šolski kanonski avtorji tudi po osamosvojitvi Slovenije.

Druga pomembna prelomnica je osamosvojitve leta 1991, ko smo Slovenci prvič v zgodovini dobili samostojno državo, podobno kot drugod v srednji in vzhodni Evropi pa tudi večstrankarsko parlamentarno demokracijo in kapitalistični družbenoekonomski sistem. V tistih evropskih državah, ki so spadale v vojaško-politični okvir Varšavskega pakta in so bile pod močnim ideološkim vplivom

⁴⁷ Aškerc je prišel na prvo mesto v sestavu Boršnik 1949 samo zato, ker je v celoti objavljen cikel epskih pesmi s tematiko kmečkih uporov *Stara pravda*.

⁴⁸ Sprememba Vodnikovega kanonskega statusa je še bolj nerazumljiva ob dejstvu, da ima Trubar kar deset besedilnih enot, Gradnik pa se je iz političnih razlogov znašel na črni listi.

⁴⁹ Posebnost je slovenska ekspresionistična proza, saj se Ivan Pregelj v nobenem sestavu ni uvrstil med prvih dvajset avtorjev, v prvem verjetno zaradi negativnega sprejema nekaterih besedil (Mihurko 2008: 156).

⁵⁰ Seveda so prevladovali Kosovelove pesmi s socialno tematiko.

Sovjetske zveze, je po padcu berlinskega zidu prihajalo do idejnega prevrednotenja v kulturi in tudi v šolstvu, kar je seveda vplivalo tudi na oblikovanje šolskega literarnega kanona.

Na Poljskem je že od leta 1991 potekala razprava o kanonskih šolskih avtorjih in pred nekaj leti je »predlog sprememb kanona obveznega šolskega čtiva,⁵¹ ki jih je pripravil nekdanji minister za izobraževanje (član desno usmerjene stranke Liga poljskih družin),« vzbudil nasprotovanje in živahno razpravo, ki je »potekala tudi zunaj akademskih in intelektualnih krogov« (Kopczyk 2008: 340).

Največ protestov je povzročila ministrova odločitev, da s seznama obveznega šolskega čtiva črta knjige Witolda Gombrowicza; debata je zadevala predvsem tega avtorja. Zaradi protesta najrazličnejših krogov, med drugim tudi ministra za kulturo, je vlada odredbo, podpisano 3. julija 2007, že čez tri tedne razveljavila, kar je ministra spodbudilo k verificiranju predhodnih namer. (Kopczyk 2008: 341.)

Na Češkem so politične spremembe leta 1989 vplivale na drugačna vrednostna merila v književnosti in v šolstvu. Celotna druga polovica 20. stoletja je bila reinterpreterana, iz šolskega kanona je izpadlo nekaj »preocenjenih« pisateljev, v šolske učne knjige pa so dodali veliko tistih avtorjev, ki so bili prej prepovedani (vsi pisatelji v emigraciji, vsi katoliški pesniki in pisatelji v domači opoziciji).⁵²

Vse to je pomenilo, da se je podatkovna baza v učbenikih in pri pouku zelo povečala, učitelji so morali s snovjo hiteti, za globlje analize pa je večinoma zmanjkovalo časa. Rezultat je bil zanemarjanje sodobnih literarnih tokov in pisateljev po eni strani, po drugi pa zelo malo priložnosti za uvajanje modernejših didaktičnih metod, ki terjajo več časa kot zgolj naštevanje avtorjev in njihovih del. (Kozar 2008: 350.)

Že primerjava slovenskega oz. jugoslovanskega samoupravnega socializma z realnim socializmom v Sovjetski zvezi in drugih državah Varšavskega pakta (zaradi nujnosti večje odprtosti in stikov z zahodnoevropskimi državami ter zahodnoevropsko in ameriško kulturo od šestdesetih let dalje naš politični režim nasploh ni bil tako rigorozen in tako ideološko »pravoveren«) daje slutiti, da pri nas z osamosvojitvijo ni prihajalo do tako radikalnih posegov v šolski literarni kanon. Za potrditev te teze navajam prvih dvajset avtorjev v sestavih Kos 1990 (pred osamosvojitvijo) ter v sestavih Kos 1994, Kos 2003 in Krakar 2003 (po osamosvojitvi):

⁵¹ Črtana so bila dela Witolda Gombrowicza, Bruna Schulza, Stanisława Lema in Jana Lechoña, od tujejezičnih avtorjev pa besedila Goetheja, Conrada, Kafke in Dostojevskega. V predlogu kanona pa so bili kar štirje romani Henryka Sienkiewicza, življenjepis Karola Wojtyły, papeževa knjiga *Spomin in istovetnost* ter »nekaj romanov drugorazrednega katoliškega pisatelja Jana Dobraczyńskega« (Kopczyk 2008).

⁵² V osemdesetih letih je bil v samozaložbi izdan *Slovar prepovedanih avtorjev*, ki vsebuje okoli 430 imen.

KOS 1990		KOS 1994		KOS 2003		KRAKAR 2003	
I. Cankar	13	I. Cankar	11	F. Prešeren	19	F. Prešeren	20
F. Prešeren	13	F. Prešeren	7	I. Cankar	13	I. Cankar	17
S. Kosovel	6	J. Murn	5	S. Kosovel	7	J. Murn	12
O. Župančič	6	A. Gradnik	4	O. Župančič	7	O. Župančič	12
S. Jenko	5	E. Kocbek	4	B. Vodušek	6	E. Kocbek	10
J. Murn	5	S. Kosovel	4	D. Kette	5	S. Jenko	9
G. Strniša	5	S. Jenko	3	G. Strniša	5	S. Kosovel	9
A. Gradnik	4	G. Strniša	3	P. Trubar	4	D. Kette	8
E. Kocbek	4	O. Župančič	3	E. Kocbek	3	P. Trubar	8
T. Šalamun	4	F. Balantič	2	F. Levstik	3	V. Vodnik	8
J. Kersnik	3	J. Jurčič	2	J. Murn	3	A. Gradnik	7
D. Kette	3	D. Kette	2	J. Stritar	3	J. Stritar	7
F. Levstik	3	L. Kovačič	2	T. Šalamun	3	G. Strniša	7
R. Šeligo	3	K. Kovič	2	I. Tavčar	3	S. Gregorčič	6
D. Zajc	3	L. Kuhar	2	A. Aškerc	2	M. Jesih	6
A. Aškerc	2	J. Stritar	2	F. Balantič	2	F. Levstik	6
K. Destovnik	2	T. Šalamun	2	Iz. Cankar	2	T. Šalamun	6
S. Gregorčič	2	R. Šeligo	2	K. Destovnik	2	K. Kovič	5
S. Grum	2	I. Tavčar	2	A. Gradnik	2	S. Makarovič	5
V. Kavčič	2	D. Zajc	2	S. Gregorčič	2	J. Udovič	5

Med sestavoma Kos 1990 in Kos 1994 so le manjše razlike, saj je prvih devet avtorjev skupnih obema listama. V poosamosvojitvenem sestavu sta na novo v tem ožjem izboru le France Balantič in Lojze Kovačič,⁵³ s tem da se je Balantič kot politično sporen avtor pojavil že v sestavu Kos 1990, Kovačič pa celo že v sestavu Kos 1965.⁵⁴ V sestavu Kos 2003 so prvi štirje avtorji isti kot pred osamosvojitvijo, razen Balantiča pa so se vsi drugi avtorji že prej pojavljali med prvimi dvajsetimi. Tudi v sočasnem sestavu Krakar 2003 sta prvič v ožjem izboru le Milan Jesih in Svetlana Makarovič, ki pa nikakor nista bila zamolčana avtorja, pač pa sta se že prej pojavljala v srednješolskih berilih, le da z manjšim številom besedilnih enot.⁵⁵

⁵³ Kajetan Kovič je bil večkrat uvrščen med prvih dvajset avtorjev že pred osamosvojitvijo.

⁵⁴ Balantičev pomen upade že v sestavu Kos 2003, v sestavu Krakar 2003 pa ni več med prvimi dvajsetimi avtorji.

⁵⁵ Posebna značilnost sestava Krakar 2003 pa je vsekakor dejstvo, da so v njem prvič v večjem številu zastopani tudi izseljenski avtorji, ki so bili prej iz ideoloških oz. političnih razlogov zamolčevani.

Test časa

Dejavniki, ki pomembno sooblikujejo srednješolski literarni kanon, je nedvomno tudi test časa, ki postopoma izloča nepomembne in umetniško manjvredne avtorje in besedila, razvojno pomembne ali slogovno bistveno drugačne avtorje in njihova vsebinsko izzivalna besedila pa postopoma, čeprav z zamudo vključuje v srednješolska berila. Značilen primer so nekateri literarni epigoni, posnemovalci Vodnika, Prešerna in Koseskega (in njihova umetniško nepomembna besedila), od katerih so se nekateri pojavljali še v koroškem zamejskem sestavu Zablatic 1976 (npr. Kastelic, Zupan, Potočnik, Svetličič in Cegnar), danes pa si je že nemogoče zamisliti, da bi našli mesto še kje drugje kot v literarni zgodovini.

Po drugi strani imamo več pomembnih avtorjev in leposlovnih besedil, ki se dolgo časa niso mogli pojaviti v berilih (taki avtorji so npr. Linhart, Grum, Bartol in Balantič,⁵⁶ besedila pa npr. *Zdravljica*, *Jara gospoda* in *Hiša Marije Pomočnice*), v sodobnih berilih pa so sestavni del srednješolskega kanona. Svojevrsten test časa je prestala tudi poezija Franceta Prešerna, ki je šele s sodobnimi berili, nastalimi ob prelomu tisočletja (sestavi Kos 2003, Krakar 2003 in Lah 2010), zares prepričljivo zasedel prvo mesto na slovenskem parnasu, s čimer se je tudi v srednji šoli potrdil njegov ekskluzivni kanonični status, povezan z dejstvi, da se po njem imenujeta osrednji ljubljanski trg⁵⁷ in najvišja državna nagrada za umetniške dosežke, da je na dan obletnice njegove smrti slovenski kulturni praznik,⁵⁸ da je sedma kitica njegove *Zdravljice* slovenska državna himna in da je Prešernova podoba na slovenskem kovancu z najvišjo vrednostjo (za dva evra).

Viri

Bajec, Anton, idr., 1931–1935: *Slovenska čitanka za prvi–četrti razred srednjih šol*. Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil.

Bajec, Anton, idr., 1939: *Slovenska čitanka za prvi–četrti razred srednjih šol*. Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil.

Bajec, Anton, idr., 1943: *Slovenska čitanka za prvi–četrti razred srednjih in meščanskih šol*. Ljubljana.

Bajec, Anton, idr., 1945: *Slovenska čitanka za prvi–četrti razred srednjih šol*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Beličič, Vinko, idr., 1947: *Slovenska čitanka za višje srednje šole I–II*. Trst: Zavezniška vojaška uprava, Julijska Benečija, Prosvetni oddelek.

⁵⁶ Linhart se je prvič pojavil šele po prvi svetovni vojni, Grum šele po drugi svetovni vojni, Balantič tik pred osamosvojitvijo, Bartol pa šele po osamosvojitvi. *Zdravljica* se je prvič pojavila šele po prvi svetovni vojni, *Jara gospoda* in *Hiša Marije Pomočnice* pa šele po drugi svetovni vojni.

⁵⁷ Pomenljivo je dejstvo, da se je Prešernov trg prej imenoval Marijin trg.

⁵⁸ Po dejstvu, da je pri Prešernu pomembnejši praznik dan njegove smrti kot dan njegovega rojstva, lahko slovenskega pesniškega prvaka primerjamo z Jezusom Kristusom. Tako kot je zaradi vstajenja velika noč pomembnejši krščanski praznik kot božič, se pri Prešernu s smrtjo dogodi vstajenje njegove poezije in kasneje njegovega pesniškega mita.

- Blažina, Mara, idr., 1948–1949: *Slovenska čitanka za I.–III. razred nižjih srednjih šol*. Trst: Zavezniška vojaška uprava, britsko-ameriški pas Svobodnega tržaškega ozemlja, Urad za prosveto.
- Bleiweis, Janez, 1850–1855: *Slovensko berilo za prvi–četrti gimnazijalni razred*. Ljubljana: J. Blaznik.
- Bohanec, Franček, idr., 1971–1975: *Slovensko berilo I–IV*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bohanec, Franček, idr., 1978–1980: *Slovensko berilo I–IV*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Boršnik, Marja, idr., 1946–1947: *Slovensko berilo za nižje razrede srednjih šol I–III*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Boršnik, Marja, idr., 1946–1949: *Slovensko berilo za višje razrede srednjih šol IV–VII*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bratuž, Lojzka, idr., 1979–1982: *I.–IV. slovensko berilo za višje srednje šole*. Trst: Deželni šolski urad za Furlanijo-Julijsko krajino.
- Bratuž, Lojzka, idr., 1990–1994: *I.–IV. slovensko berilo za višje srednje šole*. Trst.
- Brinar, Josip, 1908–1912: *Čitanka za meščanske šole I–III*. Dunaj: Cesarska kraljeva zaloga šolskih knjig.
- Brinar, Josip, 1920–1923: *Čitanka za meščanske šole I–IV*. Ljubljana: Kr. zaloga šolskih knjig in učil.
- Budal, Andrej, 1928: *Slovenski cvetnik za srednje šole*. Gorica: Tiskarsko podjetje L. Lukežič.
- Budal, Andrej, 1946: *Slovenski cvetnik za srednje šole*. Gorica: Tiskarna L. Lukežič.
- Ceferin, Aleksandra L., 1984: *Slovensko slovstvo: berilo*. Melbourne: Slovenian Library »Baraga House«.
- Čekuta, Vilko, 1947: *Slovenska čitanka za slovenske nižje srednje in strokovne šole*. Trst: Šolska oblast v Julijski Benečiji pod Zavezniško vojaško upravo.
- Fatur, Silvo, idr., 1981–1984: *Književnost I–IV: učbenik za srednje izobraževanje*. Maribor: Obzorja.
- Fatur, Silvo, 1990: *Književnost: učbenik slovenske književnosti v srednjih šolah z italijanskim učnim jezikom*. Maribor: Obzorja.
- Gaspari, Anton, 1939–1940: *Naši vodniki: slovenska čitanka za I.–IV. razred srednjih šol*. Ljubljana.
- Grafenauer, Ivan, idr., 1921–1930: *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih šol I–IV*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Grafenauer, Ivan, idr., 1942: *Slovenska slovstvena čitanka za višje razrede srednjih šol V–VIII*. Ljubljana: Pokrajinska šolska založba.
- Gregorač, Vera, 1973–1979: *Slovenščina I–IV: književnost z berilom za ekonomske srednje šole*. Ljubljana: Dopisna delavska univerza, Univerzum.
- Gregorač, Vera, 1977–1980: *Slovenski jezik 1–4: berilo z analizo, literarno zgodovino in teorijo*. Ljubljana: Univerzum.

- Inzko, Franc, 1965–1974: *Slovenska čitanka Zvezne gimnazije za Slovence I–III*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Inzko, Franc, idr., 1980–1985: *Slovensko berilo 1–3*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Janežič, Anton, 1961: *Cvet slovenske poezije*. Celovec: J. Leon.
- Janežič, Anton, 1865–1867: *Cvetnik: berilo za slovensko mladino*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Janežič, Anton, 1868: *Cvetnik slovenske slovesnosti*. Celovec.
- Janežič, Anton, 1870: *Cvetnik slovenske slovesnosti*. Celovec: E. Liegel.
- Kacin, Anton, 1930: *Klasje: mladinska čitanka*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Kos, Janko, idr., 1961–1965: *Slovenska in svetovna književnost I–II*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kos, Janko, idr., 1987–1990: *Berilo 1–4: za srednje izobraževanje*. Maribor: Obzorja.
- Kos, Janko, idr., 1993–1994: *Berilo 1–4: za srednje izobraževanje*. Maribor: Obzorja.
- Kos, Janko, idr., 2000–2003: *Svet književnosti 1–4: za gimnazije*. Maribor: Obzorja.
- Krakar Vogel, Boža, idr., 2000–2003: *Branja 1–4: berilo in učbenik za gimnazije ter štiri letne srednje šole*. Ljubljana: DZS.
- Lah, Klemen, idr., 2007–2010: *Umetnost besede 1–4: učbenik za slovenščino – književnost v gimnazijah*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Macun, Ivan, 1850: *Cvetje slovenskiga pesništva*. Trst: Tiskarnica Austrijskiga Lloydja.
- Merhar, Boris, 1950–1951: *Slovensko berilo IV–VII*. Ljubljana.
- Miklošič, Fran, 1853–1865: *Slovensko berilo za peti–osmi gimnazijalni razred*. Dunaj: Ces. kralj. zaloga šolskih bukev.
- Moder, Janko, idr., 1942: *Slovensko berilo*. Ljubljana.
- Pertot, Marijan, 1980: *Slovensko berilo I–V*. Buenos Aires.
- Sket, Jakob, 1889–1893: *Slovenska čitanka za prvi–četrti razred srednjih šol*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Sket, Jakob, 1886–1893: *Slovenska slovstvena čitanka za peti–osmi razred srednjih šol*. Dunaj: Ces. kralj. zaloga šolskih knjig.
- Sket, Jakob, idr., 1906–1913: *Slovenska čitanka za prvi–četrti razred srednjih šol*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Sket, Jakob, 1903–1914: *Slovenska slovstvena čitanka za peti–osmi razred srednjih šol*. Dunaj: Ces. kralj. zaloga šolskih knjig.
- Smolej, Viktor, 1945: *Slovenska čitanka za I.–IV. razred gimnazije*. Črnomelj.
- Wester, Josip, 1921–1922: *Slovenska čitanka za prvi–četrti razred srednjih šol*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Zablatnik, Pavle, 1973–1976: *Slovenska čitanka Zvezne gimnazije za Slovence IV–VIII*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Literatura

Bežek, Viktor, 1893: O slovenskih in nemških čitankah na naših srednjih šolah. *Ljubljanski zvon* 13/5–9, 11. 301–303, 367–370, 432–437, 499–503, 562–565, 630–632.

Bežek, Viktor, 1894: Sketove čitanke I.–IV. *Ljubljanski zvon* 14/1–5. 50–52, 117–120, 179–184, 248–250, 300–304.

Bloom, Harold, 2003 (1994): *Zahodni kanon: knjige in šola vseh dob*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

Dović, Marijan, 2003: Sodobni pogledi na literarni kanon in njegovo družbeno vlogo. *Dialogi* 39/1–2. 18–44.

Dović, Marijan, 2004: *Sistemske in empirične obravnave literature*. Ljubljana: Založba ZRC.

Hladnik, Miran, 2001: Ne, na parnas pa že ne! Orel, Irena (ur.): *37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Filozofska fakulteta. 115–138.

Ilešič, Fran, 1902: *O pouku slovenskega jezika (njegove dosedanje smeri in bodoča naloga)*. Ljubljana: Slovenska šolska matica.

Juvan, Marko, 1990: *Imaginarij Kersta v slovenski literaturi: medbesedilnost recepcije*. Ljubljana: Revija Literatura.

Juvan, Marko, 1994: Slovenski Parnasi in Eliziji. Juvan, Marko, in Sajovic, Tomaž (ur.): *Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja 14). 277–315.

Juvan, Marko, 1997: *Domači Parnas v narekovajih: parodija in slovenska književnost*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

Kopczyk, Michał, 2008: Literarni kanon – politika – šola (k razpravi o tem, kaj sodi v šolski literarni kanon na Poljskem). Krakar Vogel, Boža (ur.): *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja 25). 337–348.

Kozar, Aleš, 2008: Problemi pri pouku književnosti na čeških srednjih šolah. Krakar Vogel, Boža (ur.): *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja 25). 349–354.

Mihurko Poniž, Katja, 2008: *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. svetovne vojne*. Ljubljana: Sophia.

Paternu, Boris, 1989: Modeli slovenske literarne kritike (Od začetkov do 20. stoletja). Moravec, Dušan (ur.): *Razprave (Dissertationes)* 12. Ljubljana: SAZU.

Pogačnik, Jože, 1972: *Zgodovina slovenskega slovstva VIII (Eksistencializem in strukturalizem)*. Maribor: Obzorja.

Ruthner, Clemens, 2002: Der Literaturkanon zwischen Ästhetik und Kulturökonomie: Theorien und Definitionen. *Ein Dichter-Kanon Für die Gegenwart! Urteile und Vorschläge der Kritikerinnen und Kritiker*. Innsbruck: Studien Verlag. 15–42.

Zadravec, Franc, 1972: *Zgodovina slovenskega slovstva VI/VII (Ekspressionizem in socialni realizem)*. Maribor: Obzorja.